

Några gamla ängsprovtytor från Säterdalssystemet

Professor Hugo Sjörs, Uppsala

Under åren 1948 och 1950 bedrev min hustru Gunnel Sjörs och jag en mindre undersökning av älvbacks- och ravinområden i St. Skedvi, Gustafs och Sätters socknar i sydöstra Dalarna. De delar av materialet som kan publiceras i tabellform presenteras nu, trots att nästan 50 år förflutit. Detta för att underlätta eventuella studier över vad som skett sedan dess. Vissa mindre delar av ängarna i Säterdalen var då ännu slätterpräglade eller hade varit det relativt nyligen, men betades i allmänhet med kor. Materialet omfattar 12 provtytor om vardera 20 m², dock inte exakt avgränsade. Inga smårutor lades i dem och täckningsgrader antecknades inte. Exposition och beskuggning varierade. De 10 första kolumnerna i tabellen avser mycket artrik, rätt torr äng med eller utan träd och buskar; de 2 sista ytorna igenväxningsstadier (en av dem med graninslag). De är klart artfattigare, särskilt på graminider (gräs och liknande växter). Fuktängar, källdrag och den för området så utmärkande egentliga ravinvegetationen saknas i materialet och därigenom kanske nästan hälften av områdets flora omfattande minst 300 kärlväxter. Nomenklaturen har moderniserats enligt Mossberg m.fl. 1992.

En enda art fanns i alla 12 ytorna, nämligen *midsommarblomster*, som också var en vanlig samdominant med andra arter, särskilt *hundkäx* som fanns i alla ytor utom en. I 10 ytor fanns *daggkåpor*, *smörblomma*, *liljekonvalj*, *smultron*, *gökärt*, *blodrot*, *rödblära* och *ängssyra*. Med dessa undantag var arterna ganska ojämnt spridda. Denna heterogenitet, både inom provytorna och mellan dem, kan dels tolkas som en viss instabilitet (jfr Hellström 1972 s. 58), dels som be-tingad av den stora artrikedomen, ett slags trängseleffekt.

Många arter var helt eller delvis koncentrerade till solbelysta ytor. Lövträdsbeskuggningen var dock mindre utpräglad om våren (Hellström 1972 s. 59 ff). Som nämnts fanns mycket mera gräs på soliga ytor, men också många örter: *röllika*, *fyrkantig johannesört*, *gökärt*, *tjärblomster*, *bockrot*, *vårfingerört*, *blodrot*, *gullviva*, *grässtjärnblomma* för att nämna några av de vanligare. Tydlig koncentration till skuggytor visade *trolldruva*, *desmeknopp*, *orbunkar*, *bergdunört*, *harsyra*, *orbär*, *skogsstjärna* och *hästhov*.

Artantalet per yta om ca. 20 m² växlade starkt, från 70 till 32. Tal omkring 40 är normalt för ängsvegetation, så 70 är en ovanligt hög siffra. Den ytan ligger f.ö. i Gustafs socken. Hos Sjörs (1949) görs en jämförelse med ett par andra områdens totala ängsflora, men de där angivna siffrorna avsåg bara almdalen vid Nordalen, inte hela provytematerialet, vilket omfattar inte mindre än 9 trädarter, 7 buskarter, 2 ris, 34 graminider och 104 örter, sammanlagt 156 växtarter. Då är ändå drygt ett dussin arter som växte utanför provytorna inte med, t ex *gök-*

blomster, blåsuga, blekfryle, sminkrot och *gråbinka*. Åtskilliga andra arter fanns enligt Almquist (1949) registrerade tidigare, bl a *backsmörblomma, backglim, ormtunga, fjälltimotej, ängsgentiana, äkta johannesört* samt förmodligen många då så triviala att de inte fått lokaluppgifter, som t.ex. *kattfot* och *fältgentiana*.

Fuktängsväxter är i regel inte med. Vi kan nämna *plattsäv, kungsängslilja, hirsstarr, trampgröe, kärrtistel, kärrdunört, kärfräken, äkta förgätmigej*, och (tidigare) *ängsruta*. I källdrag och små rännilar påträffades *källört, källarv, bäckbräsma, kärrsälting, trindstarr, gullpudra* och *bäckveronika*. Mest kända är dock Säterdalarna för lövskogens ovanliga rikedom i ravinerna med bl a *skogslind, tibast, humle, skogssäv, lundarv, stinksyska, skogsnarv, under- och skuggviol, strutbräken, storgro, springkorn, hässlebrodd, hässle- och nässelklocka, dvärghäxört* och de i Dalarna mycket sällsynta *vårlök, svalört* och *smånunneört*.

Talrika botanister har gått i dessa dalar, ända sedan Romers tid (1759). Alla äldre fynd av märkligare arter finns registrerade i *Dalarnes Flora* (Almquist 1949). Mina egna bidrag är summariska (Sjörs 1949, 1951). En bra populärgeografisk handledning är von Post 1938. En utförlig dokumentation av bl a naturförhållandena inklusive vegetationen gjordes av Anette och Erik Hellström (1972). Av denna framgår att igenväxningen redan då hade mycket större omfattning än 1948-50.

Provytornas datum och läge

1. 1948-06-08 N dalsidan ca. 300 m NV om Nordalsbron, trädlös torrbacke mot SSV.
2. 1950-06-15 Något NV om yta 1, stark lutning mot SV, trädlöst.
3. 1950-06-14 SÖ om Nordalsbron, äng vid vägkanten exponerad mot VSV. Exakt läge osäkert.
4. 1950-06-14 D:o, men exponerat mot Ö. Exakt läge osäkert.
5. 1948-06-08 Nordalens almbacke (N dalsidan 200 m Ö om vägen), soligt läge.
6. 1948-06-11 D:o, nedtill, delvis under hägg, men föga beskuggat. Exponerat mot S.
7. 1950-06-15 D:o, helt solöppet, brant exponering mot Ö.
8. 1948-06-15 Ljusterbro, Gustafs, liten ängsravin ca. 300 m Ö om bron, solöppet, svagt exponerat mot VNV.
9. 1950-06-14 Vid Knutsboravins mynning, trädlös äng svagt sluttande mot V, på flytjordskägla av finmo-mjåla.
10. 1948-06-11 Nordalens almbacke, under alm, halvskugga.
11. 1948-06-11 Nordalen vid vägen på N dalsidan, exponerat mot Ö, igenväxande, delvis med gran.
12. 1948-06-11 D:o, men längre ner mot ån och utan gran.

Tabell 1.: Säter- och Nordalarna 1948 och 1950, 12 provtytor om ca. 20 m² i ängsvegetation.

Träd (även ungplantor)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<i>Alnus incana</i> , gråal	X				X					X	X	X
<i>Betula spp.</i> , björk		X			X			X				X
<i>Picea abies</i> , gran											X	
<i>Pinus sylvestris</i> , tall		X										
<i>Populus tremula</i> , asp									X		X	
<i>Prunus padus</i> , hägg	X				X	X				X		X
<i>Salix caprea</i> , sälg					X							X
<i>Sorbus accuparia</i> , rönn	X				X	X				X	X	X
<i>Ulmus glabra</i> , alm					X					X		X
Buskar												
<i>Juniperus communis</i> , en		X										
<i>Lonicera xylosteum</i> , skogstry					X							
<i>Ribes alpinum</i> , måbär	X				X					X		X
<i>Ribes spicatum</i> , skogsvinbär					X						X	X
<i>Rubus idaeus</i> , hallon	X				X					X	X	X
<i>Salix myrsinifolia</i> , svartvide									X			
<i>Viburnum opulus</i> , olvon												X
Ris												
<i>Vaccinium myrtillus</i> , blåbär		X	X									
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> , lingon	X	X	X									
Graminider												
<i>Agrostis canina</i> , brunven			X									
<i>Agrostis capillaris</i> , rödven		X	X	X				X	X			
<i>Anthoxanthum odoratum</i> , vårbrodd	X	X	X	X	X			X	X			
<i>Avenula pubescens</i> , luddhavre	X			X								
<i>Briza media</i> , darrgräs				X		X	X	X				
<i>Calamagrostis arundinacea</i> , piprör							X			X		
<i>Carex caryophylla</i> , vårstarr		X										
<i>Carex digitata</i> , vispstarr						X						
<i>Carex eriectorum</i> , backstarr			X	X								
<i>Carex ovalis</i> , harstarr			X									
<i>Carex pallescens</i> , blekstarr	X	X	X	X	X		X	X	X			
<i>Carex pilulifera</i> , pillerstarr	X	X	X	X								
<i>Carex spicata</i> , piggstarr					X							
<i>Dactylis glomerata</i> , hundäxing					X							X
<i>Danthonia decumbens</i> , knägräs		X										
<i>Deschampsia cespitosa</i> , tuvtåtel					X	X	X	X	X	X		
<i>Deschampsia flexuosa</i> , kruståtel	X	X	X	X	X		X	X				
<i>Equisetum arvense</i> , åkerfräken				X		X		X			X	
<i>Equisetum pratense</i> , ängsfräken						X				X		

<i>Equisetum sylvaticum</i> , skogsfräken	X			X	X	X	X	X		X		X
<i>Festuca ovina</i> , fårsvingel								X				
<i>Festuca pratensis</i> , ängssvingel								X				
<i>Festuca rubra</i> , rödsvingel		X	X				X		X			
<i>Luzula multiflora</i> , ängsfryle	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
<i>Luzula pilosa</i> , vårfryle	X			X		X	X	X		X		
<i>Melica nutans</i> , bergsslok	X					X						X
<i>Molinia caerulea</i> , blåtåtel					X							
<i>Nardus stricta</i> , stagg		X										
<i>Phleum pratense</i> , timotej					X			X				
<i>Poa pratensis ssp. pr.</i> , ängsgröe	X			X				X	X			
<i>Poa pr. ssp. angustifolia</i> , smalgröe	X	X	X	X			X					
<i>Poa nemoralis</i> , lundgröe						X	X			X	X	X
<i>Roegneria canina</i> , lundelm						X	X					

Örter

<i>Achillea millefolium</i> , röllika	X	X	X	X	X	X		X	X			
<i>Achillea ptarmica</i> , nysört								X				
<i>Actaea spicata</i> , trolldruva										X	X	X
<i>Adoxa moschatelliana</i> , desmeknopp												X
<i>Alchemilla spp.</i> , daggkåpor	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
<i>Anemone nemorosa</i> , vitsippa	X				X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Angelica sylvestris</i> , strätta										X		
<i>Anthriscus sylvestris</i> , hundkäx	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Arabidopsis thaliana</i> , backtrav						X						
<i>Arabis hirsuta</i> , lundtrav								X				
<i>Athyrium filix-femina</i> , majbräken										X	X	X
<i>Bistorta vivipara</i> , ormrot	X							X	X			
<i>Campanula patula</i> , ängsklocka		X	X	X		X	X	X	X			
<i>Campanula persicifolia</i> , stor blåklocka	X	X					X					
<i>Campanula rotundifolia</i> , blåklocka	X	X	X	X			X	X				
<i>Cardaminopsis arenosa</i> , sandtrav	X			X								X
<i>Carum carvi</i> , kummin						X		X	X			
<i>Centaurea jacea</i> , rödklint			X	X				X				
<i>Cerastium fontanum ssp. vulgare</i> , hönsarv	X	X	X	X		X			X			
<i>Chrysplenium alternifolium</i> , gullpudra										X		
<i>Cirsium helenoides</i> , brudborste				X	X	X	X	X	X	X		
<i>Convallaria majalis</i> , liljekonvalj	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X
<i>Crepis paludosa</i> , kärrfibbla						X	X			X		
<i>Crepis praemorsa</i> , klasefibbla		X				X	X	X				
<i>Dianthus deltoides</i> , backnejlika								X				
<i>Dryopteris chartusiana</i> , skogsbräken											X	X
<i>Epilobium angustifolium</i> , mjölkört	X			X				X		X		X
<i>Epilobium montanum</i> , berdunört											X	X
<i>Filipendula ulmaria</i> , älggräs						X	X	X	X	X	X	
<i>Fragaria vesca</i> , smultron	X	X	X	X		X		X		X	X	X

<i>Rhinanthus minor</i> , ängsskallra				X						X		
<i>Rubus saxatilis</i> , stenbär	X	X			X						X	X
<i>Rumex acetosa</i> , ängssyra	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	
<i>Scrophularia nodosa</i> , flenört										X		
<i>Silene dioica</i> , rödblära	X			X	X	X	X	X		X	X	X
<i>Solidago virgaurea</i> , gullris	X	X			X		X	X		X	X	X
<i>Stellaria graminea</i> , grässtjärnblomma	X	X	X	X			X	X				
<i>Succisa pratensis</i> , ängsvädd					X	X						
<i>Tanacetum vulgare</i> , renfana	X			X	X							
<i>Taraxacum spp.</i> , maskrosor	X		X			X	X	X	X	X		X
<i>Thalictrum simplex</i> , backruta										X		
<i>Thlapsi coerulescens</i> , backskärvfrö	X									X		
<i>Trientalis europaea</i> , skogsstjärna											X	X
<i>Trifolium medium</i> , skogsklöver	X			X			X	X		X		
<i>Trifolium pratense</i> , rödklöver	X		X					X				
<i>Trifolium repens</i> , vitklöver				X								
<i>Trifolium spadiceum</i> , brunklöver			X									
<i>Tussilago farfara</i> , hästhov											X	X
<i>Urtica dioica</i> , brännässla					X						X	X
<i>Valeriana sambucifolia</i> , flädervänderot	X						X			X	X	X
<i>Veronica chamaedrys</i> , teveronika	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X
<i>Veronica officinalis</i> , ärenpris		X				X		X				
<i>Veronica serpyllifolia</i> , majveronika												X
<i>Vicia cracca</i> , kråkvicker			X			X		X	X			
<i>Vicia sepium</i> , häckvicker						X	X			X		
<i>Viola canina (inkl. montana)</i> , ängsviol	X	X		X	X			X				
<i>Viola palustris</i> , kärrviol								X	X	X		
<i>Viola riviniana</i> , skogsviol		X				X	X			X	X	X
<i>Viola rupestris</i> , sandviol		X										

Referenser:

Almquist, E. 1949. Dalarnes flora. Lund.

Hellström, A. & E. 1972. Säterdalen I. Meddelanden från Länsstyrelsen i Kopparbergs län, Naturvårdsenheten 1972:4.

Mossberg, B., Stenberg, L. & Ericsson, S. 1992. Den nordiska floran. Stockholm.

von Post, L. 1938. Sätters dal. STF:s små häften. Dalarna:1.

Roman, C. G. 1759. Sätters stad och sochn med dess tillhörigheter år 1759 upptecknade.

Sjörs, H. 1949. Hagar och slätterängar i södra Dalarna. Natur i Dalarna s. 300-314.

Sjörs, H. 1951. Om Dalarnas växtvärld. Dalarna ett vida berömt landskap s. 40-52. (Fyndet av kungsängsliljan *S.* om Ängarna omnämnt på s. 43.).